

De overheid is zwak, traag en chantabel

Dagblad Trouw

Eric van Damme– 14 september 2002

De bouwenquête heeft duidelijk gemaakt dat de spelers van het bedrijfsleven de overheid die als scheidsrechter optreedt niet serieus nemen en dat die overheid zich door de spelers laat leiden. Het is minachting tegenover machteloosheid.

0 0

De parlementaire enquêtecommissie, die moest onderzoeken in welke mate er in de bouw gesjoemeld wordt en wie daarvoor verantwoordelijk is, heeft ons nu ruim drie weken met openbare verhoren vermaakt.

De verhoren hebben bevestigd dat zowel ambtenaren als bouwers gesjoemeld hebben, onduidelijk is echter nog in welke mate het om incidenten dan wel om structurele problemen gaat en hoeveel dat alles ons nu gekost heeft. Ook de schuldvraag staat nog open. Duidelijk is wel dat de commissie bewust naar een climax heeft toegewerkt: de echte hoofdrolspelers komen pas volgende week op de bühne.

Als men de lijst van de opgeroepen getuigen overziet, valt op dat de commissie tot nu toe het oog vooral op het bedrijfsleven heeft gericht. Ondernemers hebben ons een onthullende blik in hun keuken gegund: om opdrachten binnen te krijgen zetten zij alle mogelijke middelen in. Tot op zekere hoogte kan men daar ook wel begrip voor opbrengen: er moet immers brood op de plank komen. Opvallend genoeg bestempelde een van hen een bezoek aan YabYum als een van de minder aangename aspecten van zijn werk. De ambtenaren met wie hij daar was dachten daar klaarblijkelijk anders over. Wat hadden zij daar te zoeken? Wat hadden zij de bouwer te bieden?

Als gieren komen ondernemers op de lucht van winst af, een lucht die, vanwege beslissingsmacht en tekortschietende controlemechanismen, aan bepaalde ambtenaren kleeft. Bij onderhands aanbesteden beslist een ambtenaar over wie de winst krijgt. Het is beter hem niet in verzoeking te brengen: bij openbaar aanbesteden wordt de winst in de markt weggeconcurrereerd en resulteert een lagere prijs. In zijn getuigenis stelde topman Pans van V & W: "We gaan uit van de integriteit van onze mensen". Het lijkt mij dat dit neerkomt op bouwen op drijfzand. De Rekenkamer wees er reeds lang geleden op dat de overheid te vaak onderhands aanbesteed.

De valse facturen en al het gedoe bij de Schipholtunnel illustreren de problemen. De opdracht werd onderhands gegund, op basis van een schatting van de kosten van 1,7 miljard, onder voorwaarde dat niet meer dan 2,5 procent winst gemaakt zou worden. De bouwer wist dat het veel goedkoper kon en deed niets anders dan de kosten kunstmatig opblazen tot de winst inderdaad niet boven de raming uitkwam. Bij een competitieve aanbesteding zou de overwinst automatisch weggeconcurrereerd zijn, en waren de bouwkosten 20 procent lager geweest, geld dat de belastingbetaler uit de zak geklopt is.

Hoeveel de inefficiënte aanbestedingsprocedures ons nu gekost hebben zal helaas niet duidelijk worden. Duidelijk is wel dat in verhouding de rekenvergoedingen uit het boekje van klokkenluider Bos niets anders dan 'pepernoten' zijn. Als de inschrijfkosten niet vergoed worden, zullen aannemers ze in hun algemene kosten opnemen en hun bieding overeenkomstig verhogen; per saldo komt er ongeveer hetzelfde uit. De schatting van voormalig PvdA-kamerlid Rob van Gijzel (initiator van het circus, nu verslaggever en getuige, en op de achtergrond actief als ondernemer en lobbyist) dat de kosten 1 miljard gulden per jaar bedragen is volkomen onzinnig.

De les dat de overheid zich via transparanter procedures en minder discretionaire bevoegdheden beter moet wapenen tegen de lobby van het bedrijfsleven geldt algemener, ook als de zakelijke lobby's niet over de schreef gaan. Twee jaar geleden liepen we in de UMTS-veiling miljarden Euro's mis omdat de veilingregels, na lobby, in het voordeel van gevestigde partijen waren vastgesteld. Die lobby vond niet plaats in achterkamertjes, maar binnen het OPT in het kader van

ons poldermodel, hetgeen de uitkomst niet minder negatief maakt. Ook bij de verdeling van frequenties voor commerciële radio laat de overheid de oren naar de lobby van de gevestigden hangen en geeft zij nieuwkomers en vernieuwing weinig kans.

Vóór Enron dachten we nog dat we voor controle op de accountants konden vertrouwen. Nog kort geleden hoorden we van die beroepsgroep dat schandalen à la Andersen in Nederland ondenkbaar waren. De enquêtecommissie heeft ons laten zien dat de werkelijkheid anders is. Ook hier stonden de accountants erbij, keken ze ernaar en hielden ze hun mond.

Het is ook pijnlijk duidelijk geworden dat het toezicht door de NMa (de Niet Meer autoriteit) ernstig tekort geschoten is. Een secretaresse van een installatiebedrijf, een wethouder uit Amsterdam en de hoogste baas van V & W kwamen alle drie vertellen dat ze bij de NMa aan de bel betrokken hadden om een kartel te melden. In geen van de gevallen werd actie ondernomen. De NMa werd pas actief nadat de enquête gestart was en overtreders de kans hadden gehad belastend bewijsmateriaal weg te moffelen. Het is niet de eerste keer dat de kartelwaakhond pas begint te blaffen lang nadat de misdaad gepleegd is; twee jaar geleden, bij de geflopte UMTS-veiling, kwam zij ook pas 4 maanden na 'de moord' in actie en ook toen kon zij het 'wapen' niet meer vinden.

Helaas gelden dit soort klachten voor meer publieke toezichthouders. Heeft u wel eens de politie gebeld om deze op een gevaarlijke situatie opmerkzaam te maken? Ik wel, maar na een reactie van 'waar valt u ons eigenlijk mee lastig, we zijn er toch niet voor u?' heb ik dat geen tweede keer gedaan. Voor een bedrijf betekent een telefoontje kans op winst, voor een overheidsinstantie betekent het werk, en het verschil is te merken.

Mevrouw Jorritsma, die maandag voor de commissie mag verschijnen, liet in de laatste maand van haar ministerschap een lovende evaluatie over het werk van de kartelpolitie verschijnen. Sinds het begin van de enquête is de ster van de NMa echter behoorlijk verbleekt en de heer Kist mag maandag komen uitleggen waarom hij de aandacht niet op de mogelijk kartels in de bouw, maar op andere 'belangrijke' zaken zoals het verbieden van afgeven van adviesprijzen door branche-organisaties, heeft gericht. Minister Heinsbroek heeft zolang niet willen wachten, hij heeft de conclusie getrokken dat de NMa nog niet volwassen genoeg is om op eigen benen te staan en hij heeft het wetsvoorstel tot verzelfstandiging van de NMa ingetrokken.

De essentie van de enquête was de relatie tussen markt en overheid. Minachting tegenover machteloosheid. Met een houding van 'wat een onzin', antwoordde een topman van Koop Tjuchem 'nee' op de vraag of hij zijn agenda vernietigd had; zijn secretaresse had dat immers gedaan. Commissielid De Vries illustreerde de machteloosheid van de overheid door, nadat Heijmans' topman Van Hoven weer een nietszeggend antwoord had gegeven, maar helemaal niet verder te vragen.

In de moderne economische visie op de maatschappij is een belangrijke rol voor de overheid weggelegd. Zij is spelontwerper en scheidsrechter, terwijl het economisch spel zelf gespeeld wordt door het bedrijfsleven. De enquête heeft duidelijk gemaakt dat de spelers de scheidsrechter niet serieus nemen, en dat de spelontwerper niet onafhankelijk is, maar zich door de belangen van de spelers laat leiden. De overheid is zwak, traag en chantabel en heeft daarmee het respect van de burgers verloren. Ik ben benieuwd waarmee het nieuwe kabinet dinsdag komt om dat respect te herwinnen.